

Icoane pe sticlă în decursul vremii

În perioada post-decembristă întâlnim adeseori în săli de expoziții, în galerii de artă și vedem pe micul ecran un gen de artă plastică reprezentând icoane pe sticlă și pe lemn, despre care mediilor de informare le era interzis chiar ortografierea cuvântului Dumnezeu cu majuscula. S-a putut scrie în publicațiile de specialitate despre icoane doar sub genericul de "Pictură țărănească pe sticlă" destinată a fi doar un element de decor alături de scoarțe și ștergare în interioarele țărănești.

Acest dispreț față de autentice valori aparținând patrimoniului cultural național, a produs o pierdere irecuperabilă prin faptul că a permis colportorilor să scoată peste graniță mai multe mii de icoane pe sticlă și pe lemn alături de alte valori, realizând profituri inimaginabile.

Legea Ocrotirii Patrimoniului Cultural Național din 1974 și Decretele din 1975 au frânat cât de cât scoaterea peste graniță a bunurilor de interes patrimonial, numai că din nefericire, sub influența unor interese nefaste, în februarie 1990 a fost abrogată legea Nr. 63.

Dacă în urmă cu două decenii se mai aflau încă multe exemplare de icoane pe sticlă în casele credincioșilor de confesiune ortodoxă, cât și în posesia unor colecționari; apariția legii 63 i-a determinat pe unii să le disperseze, pe alții să le păstreze sub anonim, de teama confiscării. Legea 63 prevedea obligația deținătorilor de bunuri patrimoniale să le declare la Oficiile județene în termen de 60 de zile. Instituțiile cultelor au dat curs prevederilor legale, dar nu aceleași lucru s-a petrecut cu deținătorii individuali, din care motiv lucrătorii Oficiului de pe lângă Muzeul Județean

au întreprins acțiuni de sondaj, constatându-se existența unui mare număr de icoane pe sticlă cu deosebire în zona Înt. Buzăului, precum și în localitățile Voinești Covasna, Zăbala, Zagon, Dobârlău, Araci, Ariujd, Hăghig, Vâlcele. Sondajul a scos în evidență faptul că multe icoane pe sticlă au fost înstrăinate, fie că au fost dăruite descendenților aflați la orașe; au fost vândute unor cumpărători ambulanți, sau chiar dăruite pe motiv că "este păcat să facem comerț cu lucruri sfânte", ori au fost schimbate pentru icoane policrome imprimare pe hârtie aduse din Iugoslavia.

Odată cu transferul civilizației urbane spre mediul rural, oglindit în arhitectura concepută în Centrele de Proiectare, interioarele țărănești au primit mobilier și covoare de proveniență industrială și astfel modeste icoane cu ramele lor din lemn afumat au fost înlocuite fără un oarecare regret. În asemenea condiții nu poate fi surprinzător faptul că ziarul Evenimentul Zilei din martie 1993 publică sub titlul "O piață înfloritoare" Bursa Icoanelor, în ordine fiind prezentate icoanele rusești, sârbești, după care urmează: Icoane pe sticlă, Covasna, începutul sec. XIX., 25.000 lei.

Deoarece în județul nostru, deși au existat glăjării, nu s-a semnalat încă existența vreunui centru de iconari, rezultă că centrele de iconari din Scheii Brașovului și cele din Țara Oltului au satisfăcut cerințele pieții din jur. Spre deosebire de meșterii din alte centre, care-și desfăceau marfa personal, iconarii din zona noastră le încredințau unor negustori, renumiți fiind colportorii din Vlădeni și Țânțari.

Din nefericire, acel valoros patrimoniu s-a spulberat. În prezent Muz. Naț. Secuiesc deține o modestă colecție, doar de 45 buc. de icoane pe sticlă și 3 buc. pe lemn. Muzeul Spiritualității Românești de la Catedrala Ortodoxă prezintă publicului vizitator 37 buc. icoane pe sticlă și 45 icoane pe lemn luate în custodie de la Parohiile ortodoxe și de la Muzeul Naț. Sec. Acestea reprezintă un număr nesemnificativ față de cele peste 500 exemplare aflate în Muzeul Etnografic Brașov.

Muzeul Național Secuiesc din Sf. Gheorghe, în colaborare cu Muzeul din Veszprém (Ungaria) a organizat un simpozion etnografic pe teme spirituale, expunând o bogată colecție de piese de

*Dorim să-i adresăm cu această ocazie un călduros "La Mulți Ani!" autorului mult îndrăgit de noi toți, veteranul și neobositul muzeograf al muzeului județean din Sf. Gheorghe, care a împlinit în timpul editării anuarului 75 de ani.

cult ortodoxe și catolice din ambele țări, în anul 1991 Muzeul Spiritualității Românești a organizat în cursul acestei veri o expoziție de icoane pe sticlă, pe lemn, și sculpturi în lemn reprezentând troițe și scene de factură religioasă, autorii fiind meșteri populari și profesioniști de la firma AR-TOP.

Dacă în județul nostru nu au existat centre de iconari în trecut, iată că în zilele noastre un călugăr din Întorsura Buzăului, Timotei Tohăneanu, ce lucrează la Mănăstirea Sâmbăta de Sus, a dus faima iconarilor peste țări și mări, fiind unul dintre continuatorii tradiției renumiților iconari din zonă. În anii din urmă, crescând interesul publicului față de acest gen de artă plastică ce se poate găsi în magazinele de artizanat, în cele de anticariat și magazinele Fondului plastic, fie de factură veche sau recentă, creații ale artiștilor plastici profesioniști sau neprofesioniști, nu pare a fi lipsit de interes prezentarea sumară a istoriei icoanelor pe sticlă în decursul timpului.

Icoana, obiect de cult specific liturgiei ortodoxe, s-a născut în Orientul Apropiat, unele dintre cele mai vechi icoane provenind din Egipt. Caracterul icoanei bizantine însă nu s-a format în Egipt, ci în lumea Elină, în sec. al VI-lea. Cuvântul însuși derivând din grecescul EIKON, care înseamnă chip, portret, dar un portret care prezintă nu făptura fizică, ci latura spirituală, oglinda unei lumi invizibile ochiului fizic, recognoscibile numai de către spirit.

Icoanele pictate pe sticlă au devenit un meșteșug țărănesc spre finele sec. al XV-lea în Italia, de unde treptat au pătruns în Franța, Olanda, Austria, Boemia. De acolo, profitând de înlesniri vamale, au fost aduse în Transilvania multe icoane de către negustorii ambulanți.

Pe măsura înființării Glăjăriilor în Transilvania, meșterii veniți din Apus au adus cu ei și meșteșugul ce a prins să se dezvolte în jurul acestor fabricuțe (manufacturi). Icoanele pictate pe sticlă fiind mult mai accesibile puterii economice rurale, decât icoanele pictate pe lemn, au pătruns în casele țăranilor.

Dezvoltarea pe scară largă a picturii pe sticlă din Transilvania se leagă de Miracolul de la Nicula, un sat din apropierea orașului Gherla. La

15 februarie 1699, în prezența unui grup de ofițeri și soldați germani de confesiune romano-catolică aparținând regimentului de cavalerie "Hohenzollern" icoana Fecioarei Maria cu Pruncul a început să lăcrimeze, "lacrimile curgeau ea niște izvoare" avea să confirme preotul Mihai, sosit la alertarea sa de către militari. 27 de martori, printre care părcălabul Gherlei, primarul Niculei, tineri și vârstnici au atestat sub stare de jurământ miracolul, care a durat până la 12 martie.

"Minunea" a cărei veste s-a răspândit, a atras mii și mii de pelerini de la mari distanțe, veniți să se închine icoanei miraculoase, și doritori să aibă chipul Fecioarei, au cumpărat icoanele aduse de străini. Văzând un mijloc de câștig, niculenii au început să preia meșteșugul aducător de venituri, și astfel tot satul s-a specializat în pictura pe sticlă. În măsura în care pelerinajul s-a redus, niculenii au început să se deplaseze cu icoanele lor prin Transilvania la depărtări din ce în ce mai mari. Acest fapt a făcut ca multe familii să roiască și să se stabilească în alte zone continuând să picteze icoane. Astfel unele familii au ajuns în zona Sibiuului, Făgărașului și a Scheii Brașovului, precum a fost iconarul Ghimba devenit cunoscut ca Ghimbășanu.

Evoluția icoanelor pe sticlă a cunoscut o adevărată odisee inițial fiind de factură catolică, cu puținele lor priceperi meșteri țărani le-au dat caracter ortodox, mulți dintre meșteri fiind analfabeți, au considerat înscrisurile grecești sau slavone drept ornamente din care motiv copiate invers se pot descifra doar cu ajutorul oglinzii. Din păcate puțini iconari semnau sau datau creațiile sau reproducerea de pe alte izvoare. Unele datări se pot descifra datorită faptului că alăturându-se unele semne literelor slavone, ele devin cifre.

Icoanele transportate la mari depărtări, agreate de către populația rurală; persecutate de către autoritățile clericale; dezavuate de către societatea cultă, disprețuite de către ideologia comunistă; distruse de către unele secte religioase, transferate în mediul urban, devenite apreciate în țările din Vest, transportate peste graniță legal sau fraudulos, au îmbogățit pe mulți negustori ocazionali sau de profesie.

Primitivismul acestor icoane și mai ales libertatea de a trata diferitele teme religioase în contradicție cu canoanele bisericii, au stârnit protestul unor înalte fețe bisericești. Astfel Episc. Calinic de la Râmnicul Vâlcea anul 1863 confiscă marfa adusă de către patru iconari transilvăneni, cerând Min. Cultelor să interzică pătrunderea în țară zicând: "Acestea pricinuesc sminteala poporului împuținând evlavia către cele bisericești". Episcopul Radu la 1890 vorbește despre "vestiții mângălitiori de icoane de la Nicula" și cere și el interzicerea colportării icoanelor.

Poetul Andrei Mureșanu le numește "icoane monstroase sperietoare de pruncii cei mici". Chiar Mihai Eminescu, remarcând faptul că în Muntenia și Moldova se vindeau multe icoane venite din Transilvania, mărturisește părerea lui că: "ele erau foarte primitive". George Bariț în Foaia pentru minte și inima" (Brașov, 1847) recunoaște cu stăruință calitățile artistice ale icoanelor pe sticlă subliniind condițiile grele pentru cei care le lucrau și le colportau." Exprimând "Ce e drept bisericile moldo-vlahe sunt pline de icoane de la Nicula din Ardeal pe care bieții zugrăvi săteni, din care mulți nu știu nici citi le fac cu ușurință atât de minunată, pe cât sunt aceleași mai prejos de orice critică, apoi le poartă din sat în sat, ba unii niculeni se colonizează și aici la Brașov - unde-și vând sfânta marfă, cu ce preț? nu-i întrebam". Celor relatate li-s-a adăugat apoi jumătate veac de propagandă ateistă. Ultimii iconari au trecut în neființă pe la jumătatea secolului nostru. Dar după ce au început să fie apreciate în Vestul Europei s-au găsit plasticieni care au încercat să realizeze falsuri, cunoscând că icoanele vechi sunt pictate pe sticlă manufacturieră, au colecționat geamuri de la mănăstiri, sau edificii vechi, realizând picturi asupra cărora prin mijloace diferite încercau să imite patina vremii prin expunerea la fum, sau chiar păstrate o perioadă de timp îngropate în pământ.

Folosind asemenea trucuri, au reușit să plaseze falsuri unor mai puțini inițiați, dar cu siguranță nu unor colecționari.

Centre vestite de iconari au fost numeroase și în afara de Nicula, precum Măierii Alba Iulia; Mărginimea Sibiului; Făgăraș, Valea Sebeșului;

Scheii Brașovului; Maramureș; Voroneț în Moldova, enumerând doar cele mai prolifiche.

Fiecare centru de iconari producea ce se putea distinge de alte centre prin stil, colorit, ornamente, tehnică și ancadrament.

Repertoriul tematic cuprinde un mare număr de personaje și scene biblice, dar cele mai răspândite în zona noastră - enumerate în ordinea frecvenței - reprezintă pe Maica Domnului și Isus Hristos și diferite înfățișări. Maica Domnului cu Isus în brațe, în timp ce cu mâna dreaptă arată "calea", cunoscută sub numele de Hodighitria; Maica Domnului îndurerată; învestmântată în aceea haină neagră ce are și un fel de glugă numită maphorion, imagine care în diferite variante s-a răspândit în toată Transilvania, Maica Domnului Împărătită, scena reprezintă pe Fecioară cu pruncul Isus pe când doi îngeri așează pe capul Fecioarei coroana împărătească; Adormirea Maicii Domnului; Bunavestire; Nașterea Domnului; Intrarea în biserică.

De mare căutare se bucurau icoanele Mariei cele cu nașterea lui Isus, icoană ce făcea parte din zestrea fetelor ca simbol al fecundității.

Icoanele reprezentând pe Isus Hristos sunt de asemenea numeroase. Isus Pantocrator reprezentă chipul lui Isus, mâna dreapta binecuvântând globul pământesc; Isus Învățător, cu coroana împărătească pe cap așezat pe un tron aurit ține cu mâna stângă biblia, iar cu mâna dreaptă binecuvântează. În Cina cea de taină Apostolul Iuda este pictat fără aureolă; Botezul lui Isus de către Ioan Botezătorul în apa Iordanului; Intrarea lui Isus în Ierusalim; Răstignirea; Isus în vița de vie ce crește din coasta împunsă când era pe cruce, străjind strugurii într-un potir; Învierea lui Isus; Înălțarea la cer; Icoana Praznicar, reprezentând 12 scene din viața lui Isus.

Țăranul plugar își aseza munca și roadele ei sub protecția sfinților considerați patroni ai anotimpurilor: Gheorghe, Maria, Dumitru și Nicolae, reprezentând primăvara, vara, toamna și iarna. Destul de căutate erau icoanele reprezentând sfinții patronimici legați de numele capului gospodăriei sau a membrilor familiei. Ioan, Gheorghe, Nicolae, Vasile, Petru și Pavel, Constantin și Elena, Paraschiva, Ilie, Mihail și Gavril.

Alături de cele descrise mai apar cu o frecvență mai redusă Masa Raiului, Adam și Eva, Tăierea Capului Sfântului Ioan Botezătorul.

Aceleași teme se regăsesc în lucrările diferiților meșteri, dar în alte viziuni.

Locul icoanei în interiorul casei țărănești, prezentă din dorința de a comunica cu divinitatea, era bine definit și era loc sacru - după cum spații sacre erau considerate spațiul vetrei ce amintește de o mitologie a focului, din care motiv lângă vatră se așeza o icoană specială - "icoana de vatră", sculptată în lemn.

Locul icoanelor, înțelegând întregul complex icoană-cruce-candelă, era ales cu grijă, respectând anumite prescripții. Icoanele erau așezate în partea de sus a peretelui, pentru a-ți ridica privirea spre imaginea atotputerniciei și a superiorității divine. Ea călăuzește privirea spre cele înalte. Icoanele se așează pe peretele de răsărit, încadrate cu grijă de frumoase ștergare cu alesături. nemaifind permis așezarea altor obiecte laice.

În multe case icoanele erau în semiobscuritate pentru sporirea atmosferei de mister ce o implică locul de rugăciune.

Pe perete se afla candelă cu ulei de măsline, pe o măsută sau pe o policoară se așeza vasul cu apă sfințită la Bobotează, ramura de salcie sfințită la Bunavestire, mănunchiul de grâu sfințit în ziua de Ispas, precum și oul roșu purtat la Sfânta slujbă a Învierii.

Aceste practici dovedesc dorința țaranului de a avea în casa lui un mic colț din biserica satului, un loc cu adevărat sacru.

Din nefericire generațiile mai tinere cunosc prea puțin ori chiar deloc valoroasele tradiții care au făcut pe Om să fie mai bun prin credința sa în Divinitate și forța sa benefică.

Bibliografie

Dancu, Iuliana și Dancu, Dumitru, *Pictura țărănească pe sticlă*, Ed. Meridiane, București, 1975

Irimie, Cornel și Focea, Marcela, *Icoane pe sticlă*, Ed. Meridiane, București, 1971

Liga cultural-creștină "Andrei Șaguna": Pliant pentru Expoziția "Lucrări de inspirație religioasă în creația unor artiști din Jud. Covasna", iulie 1995.

Moldovan, Nicolae, *Concluzii cu privire la răspândirea icoanelor pe teritoriul Jud. Covasna*, Manuscris în arh. Muz. Național Secuiesc din Sf. Gheorghe

Moldovan, Nicolae, *Comunicare - Educația religioasă în sânul familiei*. Prezentată la simpozionul comun, Sf. Gheorghe, Muzeul din Veszprém, 1991

Văduva, Ofelia, *Dimensiuni ale habitatului românesc*. Rev. de Etn. și Folclor, Tom. 39, 1994.

Üvegre festett erdélyi ikonok az idő múlásában

(Kivonat)

Az üvegre festett ikonok (ortodox szentképek) egyetlen falusi háztartásból sem hiányoztak. A méccsel és a vízkereszti szenteltvízzel együtt igazi házi oltárát alakították ki.

Az ikont kötelező módon a "nagyobbik ház" (lakóhelyiség) keleti falára függesztették, a szedettts törölkendőkkel övezett ikonok meglemteztették a misztérium hangulatát.

Az üvegre festett ikonokat a földműves családok inkább megengedhették meguknak anyagilag, mint a fára festetteket. Általában a városok vásárain szereztek be, de az alkotók és a házaló kereskedők faluról falura is hordozták. Különösen nagyra értékelték a Szűzanya életével kapcsolatos bibliai jeleneteket ábrázoló szentképeket, így például a karjában a gyermek Jézust tartó Szűzanya nem hiányozhatott a menyasszony hozományából. Gyakoriak voltak a Megváltó életét ábrázoló jelenetek, a születéstől a Menyebemenetelig. Keresettek voltak a családtagok névadó szentjei és az évszakok védőszentjei, de a betegségek és más csapások elleni védőszentek is.

Az üvegre festett szentképek Ausztria, Csehország, a Felvidék irányából terjedtek el Erdélyben, kereskedők útján, de az Erdélyben létesülő üvegcsűrőkben is készítették őket az ottani műhelyekbe hozott mesterek.

Az üvegre festett ikonok széleskörű elterjedése a "Füzesmikolai csodához" fűződik. A Szamosújvárhoz közeli faluban 1699 februárjában a fára festett, karjában Jézust tartó Istenanyát ábrázoló szentkép könnyezni kezdett a hívek előtt.

A csoda rengeteg zarándokot vonzott oda, nagy távolságokról is. A zarándokok kegytárgyokat

kerestek emléke, az Istenanya arcképével. A füzemikolaiak megtanulták a mesterséget, a szentképfestésbe az egész falu bekapcsolódott. A kereslet csökkenésével kezdék felkeresni az általuk gyártott ikonokkal a szomszéd falvakat, de még a hegyeken túlra, Moldovába és Havasalföldre is eljutottak, szembeszállva az őket egyházi előkelők részéről érő üldöztetéssel, és az állami hatóságok általi akadályoztatással.

Sok füzemikolai mester rajzolt ki az új üvegcsűrők irányába, hogy azok közelében ikonfestő központokat alapítsanak. A legtermékenyebb központok közé tartozott pl. a brassói Bolgárszeg, ahol Ghimbă, később Ghimbăşanuként ismert festő által alapított központ, a fogarasföldivel együtt a délkelet-erdélyi igényeektől elégitette ki.

Századunk közepén a mesterség hanyatlásnak indult, az ismert politikai okokból, de annak következtében is, hogy a falusi környezetben is teret hódító ipari eredetű bútór és szőnyeg mellett benyomul a falu világába a színes könyomat is, amely aztán fokozatosan felváltja a régi, kormos keretű ikonokat. Mialatt mifelénk alábecsülik, a nyugati országokban éppen ekkor ébred irányukban nagyfokú érdeklődés, amely aztán jelentős értékektől fosztja meg a nemzeti kultúrkincset.

Icons on Glass

(Abstract)

The icons painted on glass support were present everywhere in rural houses. Together with the candles, and consecrated water the icons were part of a true altar of the living space.

Placed compulsorily on the eastern wall of the "large house", the icons surrounded by sewn towels, create a mysterious atmosphere.

The icons on glass were more accessible do the peasants (from an economic point of view), than those painted on wood. They were bought at the market in town, and were taken from village to village by its painters or salesmen. The icons representing scenes from the Bible, from the life of the Virgin Mary with the Child, were most appreciated and couldn't miss from the dowry of the bride. There were also scenes from the life of our

Lord from birth to the resurrection. Most looked for were the patron saints of the families as well as the patron-saints of seasons or protectors of illness and other calamities.

The icons on glass come into Transylvania from Austria, Bohemia and the Highland (Slovakia), brought by salesmen, but they were also painted in the glass-workshops founded in Transylvania by the tradesmen who had come to work in the glass-workshops.

The spreading on large scale of the icons on glass is connected to the "Miracle at Nicula", a village close to the town Gherla, where in February 1699 the icon representing the Mother of God holding the Child started crying with tears. This fact was confirmed by lots of people.

This wonder attracted a large number of pilgrims even from remote places, who, wanting to take a souvenir home, were looking for icons with the Mother of God. The inhabitants of the village of Nicula had taken over this craft, and all the people were attracted to it.

When they couldn't sell the icons in their own village any more, they started off in the villages of the neighbourhood, even across the mountains into Moldavia and Vallachia, facing hardships and difficulties created by people of the Church and State.

A lot of craftsmen turned from Nicula and founded centres next to the new glassware factories. Among the most prolific centres is the one in the Scheii of Braşov, founded by the house-painter Ghimbă, later Ghimbăşanu.

By the middle of our century this craft started to decline because of political reasons and because of the fact that with the appearance of industrial furniture and carpets, the old smoked frame icons were also replaced by polychromatic lithographs. Although unappreciated in our county, they were a great success in the west, and this took to the impoverishment of our patrimony of important cultural values.

Figura 1. Maica Domnului Jalnică
Făgăraș, sec. XIX col. Muz. Naț. Secuieșc,
dimens 38 x 34 cm, nr. inv. 7724

Figura 2. Icoana Miraculoasă de la Nicula
Pictat de preotul Luca din Iclod la 1681, dimens. 80 x 50 cm.

Figura 3. Isus cu vița de vie.
Scheii Brașovului sec. XIX, col. Muz.
Naț. Secuieșc, dimens 38 x 33 cm,
nr. inv. 6152

Figura 4. Botezul lui Isus
Scheii Brașovului sec. XIX, dimens. 47 x 41 cm,
proprietar Nițu Gh., Floroaia Mare

Figura 5. Sf. Proroc Ilie

Scheii Braşovului sec. XIX, col. Muz. Naţ. Secuiesc, nr. inv. 6153.

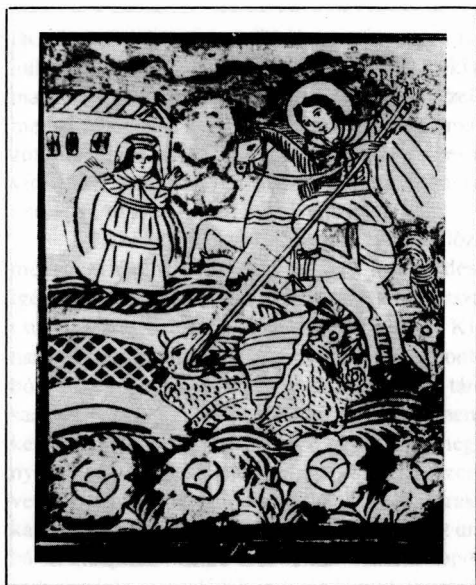

Figura 6. Sf. Mucenic Gheorghe

Scheii Braşovului sec. XIX, col. Muz. Naţ. Secuiesc, nr. inv. 7388

Figura 7. Sf. Haralambie

Scheii Braşovului sec. XIX, dimensiuni 46 x 40 cm,
propr. Niţu Gheorghe, Floroia Mare.

Figura 8. Sf. Constantin şi Elena

Scheii Braşovului sec. XIX, dimensiuni 41 x 36 cm,
propr. Niţu Gheorghe, Floroia Mare

Figura 9. Sf. Nicolae
Nicula, sec. XVIII, col. Muz. Naț. Secuiesc,
dimens. 43 x 33 cm, nr. inv. 7719

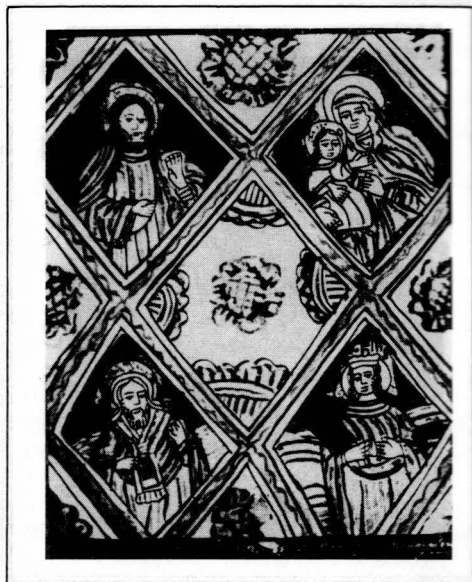

Figura 10. Masa Raiului
Scheii Brașovului a doua jum. a sec. XIX,
propr. Nițu Nicolae, Floroaia Mare, dimens. 35 x 30 cm

Figura 11. Adam și Eva
Scheii Brașovului sec. XIX, col. Muz. Naț. Secuiesc,
dimens. 35 x 30 cm, nr. inv. 7359

Figura 12. Tăierea capului Sf. Ioan Botezătorul
Țara Oltului, dimens. 50 x 45 cm, propr. Nicolae Moldovan